

Bronnen van ware vreugde voor Jezus' leerlingen

volgens het Johannesevangelie

Tamar Vertommen ocsó

In het evangelie volgens Johannes komt in totaal negen keer het woord 'vreugde' (het Griekse woord *χαρά*) voor. Zeven keer legt de evangelist het Jezus zelf in de mond, met name in zijn afscheidsredes bij het Laatste Avondmaal. Opmerkelijk is bovendien dat Johannes zelfs meermaals spreekt over 'volkomen vreugde' die Jezus' leerlingen wordt toegezegd. Volkomen vreugde, is dat wel mogelijk voor ons mensen? Hoe kunnen we dit begrijpen? De passages verdienen het nader bekeken te worden.

Als ranken aan de wijnstok

Aan het begin van het vijftiende hoofdstuk van het Johannesevangelie gebruikt Jezus het beeld van de wijnstok en de ranken:

Ik ben de ware wijnstok en mijn Vader is de wijnbouwer. Elke rank aan Mij die geen vrucht draagt, snijdt Hij af; en elke rank die wel vrucht draagt, zuivert Hij, opdat zij meer vrucht mag dragen. Gij zijt al rein dankzij het woord dat Ik tot u gesproken heb. Blijft in Mij, zoals Ik in u. Zoals de rank geen vrucht kan dragen uit zichzelf, maar alleen als zij blijft aan de wijnstok, zo gij evenmin, als gij niet blijft in Mij. Ik ben de wijnstok, gij de ranken. Wie in Mij blijft, zoals Ik in hem, die draagt veel vrucht, want los van Mij kunt gij niets. Als iemand niet in Mij blijft, wordt hij weggegooid als de rank en verdort; men brengt ze bij elkaar, gooit ze in het vuur, en ze verbranden. Als gij in Mij blijft en mijn woorden in u blijven, vraagt dan wat gij wilt en gij zult het krijgen. Hierdoor wordt mijn Vader verheerlijkt, dat gij rijke vruchten draagt; zo zult gij mijn leerlingen zijn. Zoals de Vader Mij heeft liefgehad, zo heb ook Ik u liefgehad. Blijft in mijn liefde. Als gij mijn geboden onderhoudt, zult gij in mijn liefde blijven, gelijk Ik, die de geboden van mijn Vader heb onderhouden, in zijn liefde blijf. Dit zeg Ik u, opdat mijn *vreugde* in u moge zijn en uw *vreugde volkomen* moge worden. (Joh 15,1-11)

*Christus, de wijnstok
waarop wij zijn geënt,
Griekse icoon, 16de eeuw.*

De wijnstok, en zeker ook de druiventros, was in heel de mediterrane wereld van die tijd een veel voorkomend motief in de kunst. Hij was een symbool van vruchtbaarheid, van leven, en werd als schenker van wijn ook vaak in verband gebracht met liefde en vreugde. Vanuit deze achtergrond kunnen we zeggen dat Jezus met de woorden “Ik ben de ware wijnstok” aanduidt dat Hij de bron van leven is, en dat Hij zijn leerlingen uitnodigt aan Hem leven te onttrekken. Alleen wie met Hem verbonden blijft, zoals ranken aan een wijnstok, wie zijn levenssap in zich laat stromen, kan leven in zich hebben. Het bewustzijn van zulke levengevende verbondenheid met Jezus moet voor de leerlingen een bron zijn van vreugde.

Daarnaast zien we bij het Hebreeuwse volk de wijnstok ook verschijnen als symbool voor Israël. Hierbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan psalm 80, waarin de dichter gebruik maakt van het symbool van de wijnstok om het ontstaan van het volk te beschrijven:

Een wijnstok groef Gij los uit Egypte, verdreef volken, dat hij hier geplant werd: de grond hebt Gij voor hem bereid, toen heeft hij wortels gemaakt, hij heeft het land overdekt. Zijn schaduw bedekte de bergen, zijn ranken de cederen Gods, tot de zee reikte hij met zijn takken, met zijn uitlopers tot de rivier. (Ps 80,9-12)

Weliswaar vinden we in het Oude Testament niet meteen een tekst die de leden van het volk Gods beschrijft als ranken van een wijnstok, maar toch lijkt het niet vergezocht in de woorden “Ik ben de ware wijnstok”, die de evangelist Jezus in de mond legt, een verwijzing te zien naar de polemiek tussen het vroege christendom en het jodendom van de synagoge, dat zichzelf als het ware Israël beschouwde.¹ De metafoor duidt Jezus dan aan als het nieuwe, ware Israël. Voortaan is het niet meer het toebehoren tot het uitverkoren volk, dat de identiteit van de leerlingen bepaalt, maar het geënt zijn op Jezus Christus, de ware wijnstok.² Op dit betekenisniveau kunnen we zeggen dat de bron

van ware vreugde voor Jezus' leerlingen erin bestaat volkomen aan Hem toe te behoren, geënt te zijn op Hem, wat hun een nieuwe identiteit geeft.

De oproep van Jezus: "Blijf in Mij, zoals Ik in u" (Joh 15,4a) waarschuwt de leerlingen er wel voor dat dit alles niet eens en voorgoed gegeven is. Ze moeten blijven in Hem, opdat het levengevende sap onophoudelijk kan stromen. Dat is niet alleen een noodzaak voor de leerlingen zelf, het moet hen ook geschikt maken vruchten te dragen: "Zoals de rank geen vrucht kan dragen uit zichzelf, maar alleen als zij blijft aan de wijnstok, zo gij evenmin, als gij niet blijft in Mij." (Joh 15,4b) Is dat niet precies de bestaansreden van de ranken? Als ze geen vruchten dragen, zijn ze nutteloos en verspillen ze in zekere zin het sap dat ze aan de wijnstok onttrekken. Dit is dan ook een uitnodiging om de enige waarachtige keuze te maken: in geloof Jezus aanvaarden, zijn woord, dat een zuiverende kracht in zich heeft (cf. Joh 15,3) in zich opnemen en vanuit de verbondenheid met Hem vrucht dragen. Ook dit 'vrucht dragen' kan voor hen een ware bron van vreugde zijn.

In de metafoer van de wijnstok is niet enkel sprake van de wijnstok en de ranken, er is ook een wijngaardenier. Zoals de wijngaardenier zorgt voor de wijnstok en de ranken, zo heeft de hemelse Vader zorg voor Jezus en zijn leerlingen. Uiteindelijk is het de wijngaardenier die er verantwoordelijkheid voor draagt dat de ranken vrucht opleveren. Dit houdt in dat sommige scheuten worden afgesneden, opdat andere meer levengevend sap zouden kunnen

*Jezus, de ware wijnstok
(Mystieke wijnrank), glascioon
uit Zuidwest-Roemenië,
ca. 1850.*

ontvangen en rijkere vruchten zouden kunnen dragen. De leerlingen die door hun geloof in Jezus geënt zijn op de ware wijnstok en deelhebben aan de bloedsomloop van het leven, mogen zich werkelijk verheugen om de zorg waarmee God de Vader hen omgeeft.

Het slot van deze perikoop gaat over de liefde van de Vader voor Jezus, die tegelijk de bron is van Jezus' liefde voor zijn leerlingen. "Zoals de Vader Mij heeft liefgehad, zo heb ook Ik u liefgehad. Blijft in mijn liefde." (Joh 15,9) De leerlingen mogen deel hebben aan de liefdevolle relatie tussen de Vader en de Zoon en ze worden aangespoord deze relatie van eeuwige liefde tussen de Vader en de Zoon in hun leven verder te zetten.

Treffend is ook de slotzin: "Dit zeg Ik u, opdat mijn vreugde in u moge zijn en uw vreugde volkomen moge worden." (Joh 15,11) De werkelijke vreugde van de leerlingen is de vreugde van Jezus zelf, die op een natuurlijke manier hun deel wordt naarmate ze diep in Hem zijn ingeplant.

Droefheid wordt vreugde

Verderop in de afscheidsredes zal Jezus zijn leerlingen opnieuw vreugde, en zelfs volkomen vreugde toezeggen. In hoofdstuk 16 maakt Hij een vergelijking met een zwangere vrouw, wier "uur is gekomen" (om te baren):

Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: gij zult wenen en weeklagen, terwijl de wereld zich zal verheugen. Gij zult bedroefd zijn, maar uw droefheid zal in *vreugde* verkeren. Wanneer de vrouw gaat baren is zij bedroefd omdat haar uur gekomen is; maar wanneer zij het kindje ter wereld heeft gebracht, denkt zij niet meer aan de pijn, van blijdschap dat er een mens ter wereld is gekomen. Zo zijt ook gij nu wel bedroefd, maar wanneer Ik u zal weerzien, zal uw hart zich verheugen en uw *vreugde* zal niemand u kunnen ontnemen. Op die dag zult gij Mij over niets ondervragen. Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: wat gij de Vader ook zult vragen, Hij zal het u geven in mijn Naam. Tot nu toe hebt gij niets gevraagd in mijn Naam. Vraagt en gij zult verkrijgen, opdat uw *vreugde volkomen* zij. (Joh 16,20-24)

Hier vinden we nog een andere bron van vreugde voor de leerlingen, namelijk de belofte van een nieuwe aanwezigheid van de Heer. Het gaat er niet zozeer om dat de leerlingen Hem zullen weerzien (dat was wel het geval in Joh 14,19 en Joh 16,16); "Ik zal u weerzien" staat er deze keer. Er is een belangrijke nuance in betekenis: "Gij zult Mij zien" kunnen we zien als een antwoord op het verlangen van de leerlingen naar Jezus, hun verlangen Hem te zien en te volgen. In de woorden "Ik zal u zien" gaat het erom dat Jezus zijn liefdevolle blik op hen laat rusten, dat Hij zorg voor hen blijft hebben. Dit laatste wordt voor hen een bron van vreugde. Deze vreugde zal blijvend zijn, niemand zal haar kunnen wegnemen, want niemand is in staat als het ware een muur te bouwen die kan verhinderen dat Christus zijn liefdevolle blik op hen laat rusten.

Het feit dat de evangelist de vergelijking maakt met een vrouw in haar barensweeën, kunnen we beschouwen als een allusie op het nieuwe leven

dat hun te wachten staat. Jezus kondigt zijn leerlingen een wedergeboorte aan. Reeds in het gesprek met Nikodemus in het derde hoofdstuk van het Johannesevangelie had Jezus gezegd: “Gij moet opnieuw geboren worden” (Joh 3,7) en “Als iemand niet wedergeboren wordt, kan hij het Rijk Gods niet zien” (Joh 3,3). De droefenis die de leerlingen ervaren omwille van het lijden en de dood van hun Meester, zal getransformeerd worden in vreugde om een nieuwe en volkomen aanwezigheid. Dat zal voor hen werkelijk een wedergeboorte zijn.

De zekerheid van de gebedsverhoring kunnen we begrijpen in het licht van deze nieuw tot stand gekomen relatie tussen de verheerlijkte Heer en zijn leerlingen. Ook in hoofdstuk 15 hoorden we al: “Als gij in Mij blijft en mijn woorden in u blijven, vraagt dan wat gij wilt en gij zult het krijgen.” (Joh 15,7) Door de relatie van wederzijdse inwoning tussen de Vader en de Zoon, is er ook een volkomen wilsverbondenheid tussen Jezus en de Vader, waaruit als vanzelf de zekerheid volgt dat zijn gebed verhoord wordt. Deze relatie van wederzijdse inwoning blijft niet beperkt tot de Vader en de Zoon: “Blijf in Mij, zoals Ik in u” (Joh 15,4), hoorden we. Als de leerlingen in Hem blijven, zoals Hij in de Vader is, zullen ze ook delen in deze wilsverbondenheid. Dan mogen ze inderdaad vragen wat ze willen, hun gebed wordt verhoord, en hun vreugde zal volkomen zijn.

Jezus bidt voor zijn leerlingen

In het hogepriesterlijk gebed van Jezus, dat in het vierde evangelie het slotakkoord vormt van de afscheidsredes, bidt Jezus tot zijn Vader. Hij bidt er voor zichzelf, om zijn verheerlijking, voor zijn leerlingen, en voor allen die op hun woord tot geloof zullen komen.

Voor zijn leerlingen bidt Jezus dat ze één mogen zijn en dat ze bewaard mogen worden tegen het kwaad:

Heilige Vader, bewaar in uw Naam hen die Gij Mij gegeven hebt, opdat zij één mogen zijn zoals Wij. Toen Ik bij hen was, bewaarde Ik in uw Naam hen die Gij Mij hebt gegeven. [...] Maar nu kom Ik naar U toe en nog in de wereld zeg Ik dit, opdat zij mijn *vreugde ten volle* in zich zouden bezitten. (Joh 17,11b-13)

Het feit dat Jezus ook tijdens dit lange gebed op de laatste avond van zijn aardse leven nog eens uitdrukkelijk de vreugde ter sprake bracht, maakt duidelijk hoezeer dit Hem ter harte ging. Hij was zich bewust van het lijden dat Hem te wachten stond, en toch was er merkbaar in Hem een zo diepe vreugde, dat Hij kon bidden dat deze vreugde ook zijn leerlingen zou vervullen.

Wat is dan de aard van Jezus' vreugde? Het is geen uitbundige vreugde. In ieder geval is ze minder uiterlijk zichtbaar dan de vreugde van de meeste mensen. Hij haalt zijn vreugde niet uit de uiterlijke omstandigheden, zoals veel mensen doen, met als gevolg dat als de omstandigheden ongunstig zijn, ze ook geen vreugde ervaren.

Bij Jezus gaat het om een vreugde die van binnenuit komt. Het is de vreugde van de diepe en onverbreekbare verbondenheid met zijn Vader, die Jezus met zijn leerlingen wil delen. Het is de ervaring van een volmaakte en wederzijdse liefde. Dit lasen we ook al in het slot van de passage over de wijnstok en de ranken (cf. Joh 15,9-11).

Het is ook de vreugde van de volkomen overgave aan de wil van de Vader. Als onze menselijke wil in botsing komt met de wil van de Vader, geeft dat onrust; als onze wil volkomen één zou zijn met de zijne, zoals bij Jezus het geval is, is dat een bron van rustige, vredige vreugde.

Ten slotte zit er zeker ook het aspect in van vreugde om zijn naderende verheerlijking. Tot tweemaal toe zegt Jezus dat Hij naar de Vader toekomt (Joh 17,11.13) en Hij bidt: “Gij, Vader, verheerlijk Mij thans bij Uzelf en geef Mij de heerlijkheid, die Ik bij U had eer de wereld bestond.” (Joh 17,5) Dat is een waarlijk vreugdevol vooruitzicht.

De stem die vreugde verschaft aan de vriend van de bruidegom

In het Johannesevangelie is herhaaldelijk sprake van ‘volkomen vreugde’.³ We zagen deze woordcombinatie al een paar keer opduiken in de afscheidsredes. Er is evenwel nog een andere passage waar sprake is van ‘volkomen vreugde’, helemaal aan het begin van het evangelie: Johannes de Doper is vervuld van

Jezus bidt, beeld uit polyresin (Veronese Design), Pixabay.

vreugde wanneer hij van zijn leerlingen het bericht verneemt dat, nu Jezus aan het dopen is, iedereen naar Hem toeloopt:

Zij gingen naar Johannes toe en zeiden hem: “Rabbi, de man die met u was aan de overkant van de Jordaan en over wie gij een getuigenis hebt gegeven: nu Hij aan het dopen is, lopen ze allemaal naar Hem toe.” Johannes gaf hun ten antwoord: “Een mens kan zich niets toeëigenen, tenzij het hem vanuit de hemel gegeven is. Gij zijt zelf mijn getuigen, dat ik gezegd heb: ik ben de Messias niet, maar een gezondene om voor Hem uit te gaan. De bruidegom is hij die de bruid heeft, maar de vriend van de bruidegom, die staat te luisteren of hij hem hoort, is al vol blijdschap wanneer hij de stem van de bruidegom verneemt. Zo nu is mijn *vreugde* en ze is *volkomen*. Hij moet groter worden, maar ik kleiner.” (Joh 3,26-30)

Hier treffen we nog een andere bron van vreugde aan, namelijk het horen van de stem van de bruidegom, het horen van Jezus’ stem (in het Grieks *φωνή*). De stem van Jezus, en meer bepaald het horen van en het luisteren naar zijn stem (*φωνή* en *ἀκούω*), speelt in het Johannesevangelie een belangrijke rol.⁴ Zo lezen we bijvoorbeeld in het tiende hoofdstuk dat de schapen luisteren naar de stem van de goede Herder. In het passieverhaal getuigt Jezus voor Pilatus: “Ja, koning ben Ik... al wie uit de waarheid is, luistert naar mijn stem.” (Joh 18,37) In een twistgesprek naar aanleiding van een genezing op sabbat klinkt het:

Alexander Ivanov, *De verschijning van Jezus en Johannes de Doper*, olie op doek, 1857, Galerie Tretjakov, Moskou.

“Er zal een uur komen, ja het is er al, waarop de doden de stem van Gods Zoon zullen horen en die haar horen, zullen leven” (Joh 5,25) en in het elfde hoofdstuk vinden we als het ware een vervulling van deze woorden als Lazarus, precies op het horen van Jezus’ stem, uit het graf komt (cf. Joh 11,43).

In al deze gevallen wordt het woord ‘stem’ gebruikt om de relatie tussen Jezus en zijn leerlingen te beschrijven. Het is het luisteren naar Jezus’ stem, dat iemand tot leerling maakt.⁵ Jezus’ tegenstanders daarentegen luisteren niet naar de stem van de Vader (cf. Joh 5,37). Johannes de Doper kunnen we hier zien als het prototype van de leerling die luistert naar Jezus’ stem.

De intensiteit van Johannes’ vreugde wordt ook weergegeven door de uitdrukking *χαρῶ χαίρει* (letterlijk: hij verheugt zich met vreugde, in de Willibrordvertaling: hij is vol blijdschap). Het gebruik van de tegenwoordige tijd van het werkwoord toont aan dat het gaat om een vreugde die blijft duren. Ook het perfectum *πεπλήρωται* wijst op een toestand van ‘vervuld zijn’: “mijn vreugde is volkomen” (Joh 3,29). Het is interessant hier op te merken dat de evangelist alleen in relatie tot Johannes de Doper, de vriend van de Bruidegom, deze perfectumvorm gebruikt. In de andere passages waar we deze woordcombinatie aantreffen (Joh 15,11; 16,24; 17,13) gaat het telkens om een volkomen vreugde die de leerlingen toegezegd wordt in een toekomstige tijd. We kunnen dus stellen dat Johannes de Doper een bijzondere status geniet onder Jezus’ leerlingen. De vreugde die Johannes reeds ten volle mag genieten, zullen de andere leerlingen pas ervaren na de verrijzenis.

Vreugde bij het zien van de verrezen Heer

Op de avond van de eerste dag van de week zaten de leerlingen bij elkaar, vol verdriet omdat Jezus er niet meer was, vol angst ook om zelf opgepakt te worden. Tot plots iets merkwaardigs gebeurde:

Jezus kwam binnen, ging in hun midden staan en zei: “Vrede zij u.” Na dit gezegd te hebben, toonde Hij hun zijn handen en zijn zijde. De leerlingen waren vervuld van *vreugde*⁶ toen zij de Heer zagen. (Joh 20,19-20)

Het ‘zien’ van de Heer wekt bij de leerlingen vrijwel meteen vreugde op. Het lijkt hier niet in de eerste plaats te gaan om een fysiek zien, maar wel om een dieper inzicht dat ervoor zorgt dat de toestand van verdriet en angst, waarin ze zich bevonden, naadloos is overgegaan in een toestand van vreugde (vgl. Joh 16,20-22). Jezus kwam binnen... zij zagen de Heer. De vreugde heeft te maken met het herkennen van de gekruisigde en begraven ‘Jezus’ (Joh 20,19) als de levende ‘Heer’ (Joh 20,20b).

Toch gaat dit herkennen blijkbaar niet helemaal vanzelf. Eerst moet Jezus hun zijn wonden tonen: Hij toont zijn handen en (anders dan in de versie van Lucas) zijn zijde. De wonde in zijn zijde, aangebracht door een lanssteek na Jezus’ dood en waaruit bloed en water stroomde (Joh 19,34), is de enige waaraan Jezus eenduidig te herkennen is, het enige onmiskenbare bewijs dat Hij het is.

Wouter Crabeth II, *De ongelovige Thomas*, olie op doek, ca. 1630, Rijksmuseum Amsterdam.

Het water dat uit Jezus' zijde stroomde, kunnen we zien als symbool voor de heilige Geest, een interpretatie die in de oudheid al bekend was.⁷ Over de Geest heeft Jezus gezegd: “De Helper, de heilige Geest, die de Vader in mijn Naam zal zenden, Hij zal u alles leren en u alles in herinnering brengen wat Ik u gezegd heb.” (Joh 14,26) Hier mogen we getuige zijn van de werking van de Geest: bij het zien van Jezus' zijde, herkennen de leerlingen Hem als degene die aan het kruis bron van levend water geworden is, schenker van de Geest, schenker van leven in overvloed voor ieder die Hem wil ontvangen, onuitputtelijke bron van vreugde die voortaan voor iedere gedoopte toegankelijk is, een vreugde die niemand hen kan ontnemen. Volkomen vreugde!

Tamar Vertommen *ocso* is trappistin van de priorij Klarland in Bocholt (B) en adjunct-hoofdredacteur van *De Kovel*. Voor ze intrad studeerde ze klassieke filologie en theologie aan de KU Leuven. Later behaalde ze nog het diploma 'monastieke vorming' aan de pontificale hogeschool Sant'Anselmo in Rome.

Eindnoten

- ¹ Deze polemiek was in de Johanneïsche gemeenschap, waar het vierde evangelie tot stand is gekomen, sterk aanwezig. De vaak scherpe uitspraken in het Johannesevangelie over 'de Joden' moeten tegen deze achtergrond begrepen worden.
- ² Hierbij dienen we wel voor ogen te houden dat deze woorden gericht zijn tot de intieme kring van Jezus' leerlingen op het moment van het Laatste Avondmaal / tot de nog jonge Johanneïsche gemeenschap.
- ³ Het substantief $\chi\rho\rho\acute{\alpha}$ in combinatie met een passieve vorm van het werkwoord $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}$. Deze woordcombinatie komt in het Johannesevangelie meermaals voor. Bij de synoptici treffen we ze niet aan.
- ⁴ Zie bijvoorbeeld F.-M. Braun, *Jean le Théologien. III. Sa théologie. Le mystère de Jésus-Christ, Études bibliques* 45, Paris, 1964, blz. 102-103.
- ⁵ Het woord 'stem' wordt niet alleen met betrekking tot Jezus gebruikt. We vinden het ook met betrekking tot de wind, symbool voor de heilige Geest (Joh 3,8), tot de Vader (Joh 5,37 en Joh 12,28.30), en Johannes de Doper zegt over zichzelf: "Ik ben de stem." (Joh 1,23) In feite gaat het hier uiteindelijk over hetzelfde: de heilige Geest, de Vader, de stem getuigen over Jezus, en Jezus' leerlingen luisteren ernaar.
- ⁶ Hier staat in het Grieks niet het substantief $\chi\rho\rho\acute{\alpha}$, maar het werkwoord $\acute{\epsilon}\chi\rho\rho\eta\sigma\alpha\nu$.
- ⁷ Zie bijvoorbeeld F.-M. Braun, blz. 167-169.

DRUKKERIJ

PEETERS n.v.

WAROTSTRAAT 50
3020 HERENT, BELGIË
Tel. (016) 49 03 07
fax (016) 48 14 86
E-mail: orient@orientaliste.com